

Úvod

Tato kniha se zabývá teoretickými otázkami (ne)spravedlnosti v různých teritoriálních a temporálních perspektivách. Zkoumá společnost a politiku jak v evropském a obecněji západním kontextu, tak v prostředí globálního Jihu a globálních interakcí. Analyzuje téma především v posledních dekadách v širším rámci staletí moderní doby, ovšem přibližuje jej také na pozadí dlouhodobého civilizačního vývoje.

Pokud od sebe odlišíme tři hlavní ideologie, konkrétně liberalismus, konzervatismus a socialismus v širokém smyslu¹ a s nimi spjaté teorie, lze říci, že v posledním půlstoletí postupně docházelo ke globálnímu nárůstu liberálních tendencí, k jejich následné krizi s konzervativními důsledky a ke konfrontaci s revitalizujícími se socialistickými požadavky. V souvislosti s tímto vývojem kniha nabízí především kritické analýzy liberálních a libertariánských teorií a jejich konfliktních konsekvencí a mapuje jejich alternativy ve formě demokratického socialismu či socialistické demokracie, které vycházejí z kritické teorie společnosti a dalších proudů z různých částí světa.

Pád východního bloku v roce 1989 a následný vývoj znamenaly oslabení socialistické teorie jak na Východě, tak i na Západě a jinde ve světě, přestože mnoho těchto teorií v západních i jižních zemích nebylo navázáno na východní blok. Přesněji lze říci, že kolaps sovětské ver-

¹ Lze upřesnit, že podrobnější členění pochopitelně přináší komplexnější přístup. Například termín liberalismus v obecném smyslu se obvykle člení na pravicový neoliberalismus, který se prosazoval hlavně v praxi a je propojen s libertarianismem v teorii, a na levicový a středový liberalismus, který se uplatňuje především v teorii. Tato problematika bude postupně ozřejmena v průběhu výkladu.

ze socialismu ve střední a východní Evropě a v dalších přidružených zemích přinesl proces globálního prosazování západní neoliberální praxe a libertariánské a liberální teorie, nicméně dopady západní finanční a ekonomické krize 2008 ovlivňují strukturální změny v západních zemích současnosti i tendence budoucího vývoje. Tyto tendence, jež ve svém kontradiktorním překonávání různých forem liberalismu v širokém smyslu obsahují nové fragmentační a konfliktní hrozby i naděje, se v poslední době střetávají s posilováním vlivu globálního Jihu a jeho různými alternativními sociálními perspektivami. Alternativy začaly být nejsilněji slyšet díky emancipačním vlnám v Latinské Americe se sociálními fóry a požadavky globálních chudých a dalších marginalizovaných, přičemž ve stejný čas ve východní Asii začala posilovat struktura tržního socialismu.

Již od devadesátých let bylo zapotřebí se znovu, a tentokrát zásadně, vyrovnat s tím, jak teoreticky přistoupit k delegitimizované socialistické koncepci konfliktu mezi třídami a najít adekvátní perspektivy. Kritická teorie, jež se původně ustavila jako západní verze marxismu, přišla s východiskem. Zatímco Marxova koncepce třídního boje byla považována většinou autorů za příliš úzkou a ekonomicky redukcionistickou, Marxem recipovaná Hegelova koncepce boje o uznání nabízela základ pro možnou aktualizaci reformulaci s širším a komplexnějším (ekonomickým, sociálním, politickým, kulturním) záběrem, jejíž součástí by se mohla stát také redefinovaná třídní koncepce, neboť sociální třídy a skupiny pochopitelně nevymizely. Jürgen Habermas tento posun formuloval jako „historický krok zpátky od Marxe k Hegelovi, aby znovu ustavil program *od Hegela k Marxovi*“.² Toto historicky vyžádané vyrovnání se se

² Habermas, J., Arbeit, Liebe, Anerkennung. *Die Zeit*, 30, 16. Juli 2009. Také na přebalu německé verze knihy: Honneth, A., *Právo svobody*. Přel. B. Horyna. Praha, Filosofia 2018.

staršími motivy, tak aby mohly být v aktualizované podobě využity a překonány v nové kritické sociální teorii uznání, se zdála být mnoha autorům nadějí na aktualizaci socialistické teorie. Jinými slovy, jedná se o snahu pokusit se o něco podobného, co zkoušel již sám Marx a po něm několik vln levicových autorů, kteří navazovali na Hegela a Marxe, například Herbert Marcuse.

Tématu uznání se již věnovali různí sociální a političtí filosofové a sociální vědci. Zatímco Johann Gottlieb Fichte a Jean-Jacques Rousseau toto téma otevřeli, Hegel ho svou koncepcí „boje o uznání“ mezi pánem a rabem či otrokem propracoval a učinil známým. V analýzách pak pokračovali Marx, Georges Sorel, Alexandre Kojève či Jean Hyppolite, nejen v odborných, ale také v literárních dílech se jím zabývali například Jean-Paul Sartre a Simone de Beauvoir. To umožnilo mapovat jak existenciální a sociální rovinu tématu, tak strukturální rovinu ekonomických, politických a dalších analýz.

Kritická sociální teorie uznání sice nabídla slibované komplexnější teoretické základy, zůstala však příliš spojena s liberální teorií a zновуustavení programu od Hegela k Marxovi zdaleka nedokončila, natož aby jej dále aktualizovala pro současnou éru globálních interakcí, včetně konfliktů. Proto v této knize na jedné straně navazují na kritiku liberální teorie z hlediska kritické sociální teorie uznání, ale na druhé straně tuto kritickou teorii reformulují v návaznosti na různé kriticky zaměřené teorie ve světě a překračují ji k náročnější teorii globální sociální spravedlnosti.

Navazují přitom částečně na vybrané nosné motivy kriticky zaměřené sociální teorie, jež byly v československém prostředí rozvíjeny hlavně při participační revitalizaci východoevropského socialismu od šedesátých let 20. století. Kritickou sociální teorii dále reartikuluji pomocí vybraných aktualizovaných kompatibilních prvků analytického marxismu, který formuloval vyšší nároky na sociální a ekonomickou spravedlnost než

současná kritická teorie. Přitom navazují také na kriticky zaměřenou teorii globálního kapitalismu vzhledem k tomu, že od devadesátých let boje o spravedlnost probíhají silněji také na rovině regionální a globální. Jelikož je při rozbořích těchto otázek nutná rovněž kulturní a civilizační dimenze, navazují také na teorii civilizací, na tzv. civilizační analýzu. V tomto smyslu artikulují sociální teorii, jež bude moci být a) komplexní, tj. bude obsahovat ekonomické, sociální, politické, kulturní, bezpečnostní a environmentální aspekty, b) nebude podceňovat ekonomické a sociální motivy, c) zohlední jak lokální a národní, tak makroregionální, transnacionální a globální rovinu rozboru, d) integruje rovněž civilizační a interkulturní aspekty analýz.

S ohledem na upřesnění východisek a interakcí s různými částmi světa mohu uvést, že svoji teorii formuluji v dialogu s různými kriticky zaměřenými sociálními teoriemi nejen z dnešního globálního Severu, ale také z dosud marginalizovaného globálního Jihu. V knize vycházím se svého vlastního stanoviska v evropské kritice zaměřené sociální teorii, především tady ve střední Evropě, jež je ovlivněna zkušenostmi bývalého státního socialismu i současného kapitalismu. Zdejší prostředí může být mostem mezi Východem a Západem, ale dnes je hlavně jednou ze semiperiferií Západu, přesněji částí marginalizovaného globálního Jihu na globálním Severu. Samozřejmě svoji evropskou či střeoevropskou perspektivu předkládám lidem z jiných systémů, kultur a civilizací pouze jako teorii pro naši další diskusi, kdy vycházím ze zkušenosti, že autoři z jiných částí světa postupují obdobně, tj. artikulují svoji vlastní sociální teorii, a to v dialogu s perspektivami z dalších částí světa, abychom se při respektování plurality koncepcí v různých částech světa vzájemně inspirativně ovlivnili a zároveň směřovali ke společné formulaci koncepce globální sociální spravedlnosti. Jsem si přitom vědom,

že kategorie globálního Jihu a globální Severu nejsou nepropustné esence, což by nám však nemělo relativisticky bránit v poznání nespravedlivé skutečnosti, že většina lidí na Jihu je ve prospěch Severu vykořisťována, utlačována a diskriminována.

Jak jsem naznačil výše, obecně lze říci, že v této knize se zabývám především kritikou a vysvětlením liberální a libertariánské teorie a jejích konsekvencí z hlediska kritické sociální teorie a dalších kriticky zaměřených sociálních teorií ve světě a formulováním alternativní teorie demokratického socialismu či socialistické demokracie od lokální ke globální spravedlnosti. Zároveň ukazuji, z jakých zdrojů čerpá sociální a politická filosofie a příbuzné obory v sociální a politické praxi. Používám zde obecný termín sociální teorie, jež zahrnuje ostatní výše uvedené dílčí analýzy, nicméně kvůli důrazu na politický význam této analýzy užívám také termín sociální a politická teorie.

Zatímco většina rozborů v současné politické filosofii a příbuzných disciplínách se soustředí jen na aktuální akademické diskuse a opomíjí rozsáhlejší vývojovou argumentaci, rád bych se zaměřil právě na delší časový horizont, který sahá až k počátkům naší evropské civilizace v kontextu dalších civilizací a lidské civilizace obecně. Nicméně analyzuji hlavně teoretické diskuse po pádu východního bloku od začátku devadesátých let do současnosti, přičemž mnou rozebírané teorie byly vytvořeny v širším rámci posledního půlstoletí. Jejich časové zakotvení v historickém vývoji především západního kapitalistického systému lze stručně zachytit jako cyklické střídání důrazu na různé struktury tohoto systému, byť tento systém stále zůstával zachován. Konkrétně se jedná o střídání sociálních či socialistických tendencí (tři dekády sociálního státu od druhé světové války do sedmdesátých let), neoliberálních tendencí (od osmdesátých let do nultých let), ordo-neoliberálních

a tím rovněž (neo)konzervativních a populistických tendencí (po krizi 2008 od desátých let přes současná dvacátá léta a možná i do třicátých let) a poté v další éře znovu potenciálních (neo)socialistických tendencí na nové, vyšší rovině.

V tomto časovém rozvrhu přibližně jednoho století můžeme liberální teorie sedmdesátých let s jejich sociálními ústupky považovat za shrnující skromné požadavky tehdejší doznívající éry sociální státu, jež byly následně v neoliberální éře mnohými přizpůsobivými autory považovány za maximum možného. Naopak v kritické sociální teorii a dalších socialistických teoriích lze vidět náročnější sociální požadavky, jež stále přetrvávají v paměti nejen z éry sociálního státu a sociální revolty šedesátých let, ale i ze staršího období, aby pak mohly být v aktualizované verzi opět vyzvednuty poté, co cyklické změny po svých globálních kontradikcích potenciálně dospějí v západním rámci k další éře.

* * *

Téma knihy vyžaduje už zde v Úvodu určité teritoriální a temporální upřesnění. Je nutné nejprve vymezit zkoumání prostoru, v němž probíhají boje o uznání či obecněji za spravedlnost. Konkrétně je třeba nejprve rozlišit zkoumání klasických mezinárodních otázek, jež se zabývají na jedné straně jednotlivými národními státy a jejich mezinárodními vztahy a na druhé straně globálními otázkami. Jestliže v knize vedu diskusi mezi mezinárodními přístupy a globálními přístupy a na některých místech neprovádím upřesnění termínu „globální“, zahrnuji do něj – s výjimkou mezinárodních vztahů – všechny ostatní vztahy za hranicemi národního státu, tedy interakce transnacionální, nadnárodní, makroregionální, interkulturní, extrateritoriální, globální a další. Abych naznačil alespoň nějaké koncepty, lze říci, že – jak napovídají již samy termíny – me-

zinárodní vztahy se týkají kontaktů mezi jednotlivými národními státy (obvykle prostřednictvím národních vlád); transnacionální aktivity, většinou aktivity ekonomické, národní státy překračují a nevztahují se k jednotlivým státům jako celku; nadnárodní neboli supranacionální otázky pak pojmám jako množinu, která zahrnuje více národních států nebo teritorií, jež společně vytvářejí nadnárodní regionální, makroregionální nebo síťově či extrateritoriálně integrovaný celek, přičemž tyto celky vycházejí z mezinárodních vztahů, do nichž je možné je také zařadit; interkulturní vztahy se týkají interakcí kultur a civilizací; a nakonec samy úzce pojaté globální vztahy jsou svého druhu nadnárodním celkem, avšak oproti makroregionům nebo sítěmi selektivně integrovaným celkům jsou celkem na rovině lidské civilizace či obecněji na celoplanetární rovině, včetně živé i neživé přírody.

V případech, že překračuji polemiky mezi těmito uvedenými termíny, používám termín globální rovněž v obecném smyslu, kdy pod pojem globální spravedlnost zahrnuji všechny nižší teritoriální roviny spravedlnosti (makroregionální, transnacionální, mezinárodní, národní, lokální ad.), podobně jako když píšeme o národní spravedlnosti, do níž začleňujeme také všechny nižší roviny pod národní rovinou (lokální, okresní či krajské).

Jelikož poukazují na současné závažné limity mezinárodních vztahů v prostředí korporátních a politických tlaků globálního kapitalismu a objasňují problematiku makroregionálního a globálního uspořádání, zaměřují se na boje o uznání, obecněji za spravedlnost, jež z mezinárodních vztahů vycházejí, ale nezůstávají u nich, různými způsoby je překračují a utvářejí nové tendence vývoje za hranicemi národních států. V tomto smyslu analyzuji především interkulturní dialog, univerzální práva, sociální extrateritoriální uznání a makroregionální strategický socialismus s jeho globálními in-

terakcemi. Podobně jako v obecné rovině navazují na kritickou sociální teorii uznání a směřují k vlastní teorii sociální spravedlnosti, na teritoriální rovině analýzy navazují především na národní, mezinárodní a kosmopolitní teorie a směřují ke své vlastní teorii globální sociální spravedlnosti.

Je zapotřebí také ujasnit, jak pojmout různé společenské změny. To nás přivádí k několika druhům krize jak na globální rovině, tak především na rovinách nižších. Povrchnější změny jsou strukturálními krizemi, v nichž se mění struktura (například dochází k etablování neoliberalismu), ale celý společenský systém (v tomto případě kapitalismus) zůstává stejný. Hlubší systémové krize vedou ke změně celého systému, například historicky k pádu feudalismu a k etablování kapitalismu či socialismu. Komplexní krize pak mohou vést k civilizační krizi, v níž může dojít k pádu celé civilizace či civilizací v plurálu, například při koloniálním dobytí Amerik Evropany.

Změny se realizují postupnou nebo dramatickou tranzičí, což vedlo ke sporu mezi reformním a revolučním přístupem. Tyto přístupy však nejsou obvykle uplatňovány nezávisle na realitě, ale v závislosti na společenské možnosti či zablokování historického vývoje, neboť k revolučním změnám dochází obvykle až při zablokování možnosti vývoje transformační cestou. Kromě transformace a revoluce je však zapotřebí identifikovat také komplikovanější koncept transformační revoluce, jež odkazuje na postupnou realizaci důležitých změn.

Ve společenských procesech nepřinášejí transformace, revoluce či transformační revoluce pouze progres nebo regres, ale komplexnější vývojové trajektorie. Progres v jedné rovině struktury, systému či civilizace v daném teritoriu v určitém časovém období může být doprovázen paralelním regresem v jiné rovině nebo jiném teritoriu stejného období. Podobně – a pochopitel-

ně ještě komplikovaněji – je tomu s komplexním vývojem kontradikcí v globálním měřítku.

Z dlouhodobé historické perspektivy tisíců let probíhala globalizace jako rozporuplný dramatický proces stále se rozšiřující teritoriální integrace, která je součástí rozvíjející se technické racionality lidské civilizace, přičemž zahrnovala mimo jiné komunikační, dopravní, ekonomickou, společenskou, politickou a kulturní integraci. Území kmenů se postupně rozrostlo v území států, dále větší území říší, poté území říší s koloniemi, aby následně vyústilo v postupující celoplanetární, tj. globální integraci. Milníkem v tomto procesu plném konfliktů se stalo evropské dobytí Amerik, kdy bylo poprvé dlouhodobě dosaženo globálního propojení lidstva.

Expandující globální interakce neprobíhaly lineárně. Po vlně globální integrace obvykle nastává částečná globální dezintegrace, po níž však dochází k ještě větší globální integraci. Deglobalizace přitom působí nejen administrativní fragmentaci států nebo říší, ale obvykle také ekonomické krize, války a environmentální destrukce. Tento cyklus se opakuje rovněž na vyšší rovině, kdy kolaps některých říší či celých kultur znamenal více deglobalizačních kroků zpět, po nichž se však opět revitalizovala globální integrace v ještě větším měřítku. Z celkového dlouhodobého hlediska tedy zatím v průběhu dějin lidské civilizace dochází dialekticky prostřednictvím globální integrační dynamiky a následného částečného korektivního deglobalizačního regresi ke stále větší teritoriální integraci, která je provázána nárůsty, pády a vzestupnými vlnami společenských struktur, systémů a civilizací, jež z dlouhodobého hlediska zatím vyústovaly v globální integraci.

Ve svém výkladu mapuji globální interakce a konflikty takovým způsobem, abych zachytil co nejvyšší možnou míru integračních tendencí nejen proto, abych objasnil jejich podobu v desetiletích po pádu východního

bloku, ale také proto, abych ukázal oblasti a způsoby budoucích potenciálních globálních integračních procesů, které by se mohly realizovat po dočasných dezintegračních korekcích. Určení těchto oblastí a způsobů je předpokladem k tomu, aby bylo možné problémy postkonfliktní (poválečné či pouze fragmentované) společnosti po dezintegrační fázi vývoje harmoničtěji zvládnout a v následné nové fázi globálních interakcí s integračními tendencemi dosáhnout spravedlivějšího sociálního uspořádání.

* * *

Jak naznačuje titul mé knihy, *Ke spravedlnosti*, věnuji se spravedlnosti (*Justice; Gerechtigkeit*) především v posledním půlstoletí, s vědomím její dlouhé tradice přinejmenším od Platóna a Aristotela a její role v globálních interakcích. Její podtitul pak upřesňuje, že tato teorie spravedlnosti vychází z *kritické teorie globální společnosti a politiky*. V návaznosti na interdisciplinární a transdisciplinární přístup kritické teorie se zde zaměřuji zejména na sociální a politickou filosofii, přičemž filosofická východiska sociální a politické teorie formuluji s použitím sociologických a politologických zdrojů. Je však zřejmé, že v rozsahu jedné knihy mohu pouze načrtnout základní myšlenky teorie, nikoli je plně rozvinout.

Hlavní rozvrh mého výkladu je rozčleněn do pěti oddílů, přičemž v prvních dvou objasňuji založení a metody – v prvním oddílu obecně, ve druhém oddílu pak ve vývojové trajektorii – a v následujících třech oddílech tyto metody uplatňuji při výkladu svého vlastního tématu. Konkrétněji to znamená, že v prvním oddílu v diskusi s alternativními kriticky zaměřenými sociálními a politickými teoriemi zkoumám druhy sociální kritiky a provádím založení kritické teorie pomocí metodologické trichotomie *kritika, vysvětlení, norma-*

tivita. Tato trichotomie, jež je základním principem mého výkladu, vyjadřuje argumentační dynamiku bojů za spravedlnost, která postupuje od kritiky negativních momentů společenské reality přes vysvětlení pozitivních fragmentů reality až k rozvinutí těchto fragmentů v normativním pojetí společnosti ve prospěch obyvatel. Toto založení dále rozvíjím prostřednictvím přístupů ke zkoumání, jež zahrnují transdisciplinaritu, realismus společenského vývoje, pojetí vztahů mezi strukturami a jednáním aktérů v prakticko-inertních strukturách a v dějinách, včetně transformací, revolucí a transformivní revoluce, jež umožňuje pochopit dlouhodobější zásadní změny. Ve druhém oddílu potom prvky metodologické trichotomie a další přístupy identifikuji ve formulacích kritické teorie od jejích původních zakládajících programových dokumentů až k autorům současné doby a reformuluji je vzhledem k hlavním paradigmátům v jednotlivých etapách. Souhrnně tím nabízím metodologická východiska obecnější teorie globální sociální spravedlnosti.³

Ve třetím až pátém oddílu pak prostřednictvím uvedené metodologie analyzuji téma knihy tím, že se zaměřuji na polemiku liberální teorie a částečně libertariánské teorie s kritickou sociální teorií a dalšími sociálně zaměřenými teoriemi, abych dospěl ke své vlastní teorii globální sociální spravedlnosti. Konkrétně nejprve vypracovávám *kritiku deficitů liberální koncepte* (oddíl III: 5. a 6. kapitola), poté se věnuji *vysvětlení dilemat kritické koncepte uznání* (oddíl IV: 7. a 8. kapitola) a nakonec rozvíjím *normativitu konkretizací zásadních momentů kritické koncepte globální spravedlnosti* (od-

³ Ke zdejším východiskům a globálnímu srovnání kritické sociální vědy viz Hrubec, M./Višňovský, E. a kol., *K nové vědecké epoše. Globální srovnání deformací vědy*. Bratislava, Spolok slovenských spisovateľov 2023 (paralelně: Boston – Leiden, Brill 2023).

díl V: 9. a 10. kapitola). Toto členění je sice základní a hlavní, ale nikoli vyčerpávající, neboť kniha směřuje ke komplexnějšímu výkladu, kdy lze v rámci každého z prvků metodologické trichotomie ještě uplatnit zbyvající dva trichotomické prvky, jak bude zřejmé v první kapitole. Trichotomii sice aplikují také na samy konkrétní problémy, ale protože vypracování teorie na vyšší rovině analýz v konečném důsledku vyžaduje vyrovnání se s alternativními teoriemi, jejich deficity a dilemata, ubírají se tímto směrem i mé rozborů.

Ve své kritice se vyrovnávám především s liberální teorií Johna Rawlse jakožto nejlivnější politickou filosofií posledního půlstoletí, přičemž zároveň kriticky objašňuji její ideová východiska a některé závěry ve vztahu s nonegalitární libertariánskou teorií Roberta Nozicka, jejíž prvky se staly v ideologické verzi silnými v politické praxi. Analyzuji deficit intersubjektivního založení liberální a libertariánské teorie a konsekvence v sociální a participačně demokratické oblasti a v nemožnosti rozvinutí teorie v transnacionálních rovinách. Při analýze sociální teorie čerpám zejména z rozborů, které předložili Axel Honneth, Nancy Fraser, Charles Taylor, Iris Young, G. A. Cohen, Wei Xiaoping a další podobně zaměřeni autoři. V tomto smyslu nejde jen o spor dílčích teorií, ale také o spor dvou teoretických či interpretačních směrů: liberálního teoretického proudu v širším smyslu a kriticky zaměřeného sociálního teoretického proudu, z nichž každý čerpá ze své bohaté badatelské historie.

Jak v případě liberální teorie ve třetím oddílu knihy, tak v případě teorie uznání ve čtvrtém oddílu se vždy nejprve zaměřuji na lokální a národní rovinu (5. a 7. kapitola) a následně na rovinu mezinárodní a transnacionální (6. a 8. kapitola). Vývojové tendence, které vycházejí z mezinárodních interakcí a překračují je k interakcím globálním, zkoumám hlavně v posledním, pátém

oddílu, s důrazem na mapování problémů a východisek z nich především na globálním Jihu, kde je třeba čelit nejvíce problémům: v Latinské Americe, Africe a Asii. Oddíl člením do dvou kapitol podle jejich zaměření na interkulturní a intercivilizační dialog vzhledem ke sporu o univerzální práva (9. kapitola), na snahy o extraterritoriální uznání globálních chudých a na socialismus s čínskými charakteristikami se strategickými interakcemi, tj. na otázky sociální a ekonomické spravedlnosti (10. kapitola). Mapuji přitom jak jednání aktérů, tak struktury, v nichž působí a které spoluvytvářejí, a zabývám se rovněž možnostmi a hrozbami globální hegemonie, autoritářství a války.

Abych se přitom vyhnul nástrahám ať už politického, nebo ekonomického redukcionismu, ve zmíněném III., IV. a V. oddílu se ve svém výkladu věnuji jednak otázkám sociální a ekonomické spravedlnosti, jednak otázkám spravedlnosti kulturní a politické, přičemž mapuji i bezpečnostní a další aspekty. V Závěrech shrnuji svou teorii sociální spravedlnosti a v jejím rámci předkládám a vysvětluji systematický normativní návrh principů sociální spravedlnosti.

Tento systematický rozvrh knihy je sice základem pro analytické porozumění jejímu obsahu, ale intuitivnímu náhledu významu a různých dimenzí tématu může napomoci uvedení exemplární případové studie. Kritická teoretička Susan Buck-Morss ve své knize *Hegel, Haiti, and Universal History*⁴ dokládá, že v rozvíjejícím se novověkém myšlení v 18. století hrál v západní praktické filosofii důležitou roli koncept otroctví jakožto symbol nesvobodných mocenských vztahů mezi lidmi, zatímco

⁴ Buck-Morss, S., *Hegel, Haiti, and Universal History*. Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 2009. Kniha vychází z autorčiny studie „Hegel and Haiti“, kterou původně publikovala v *Critical Inquire* v létě roku 2000.

v koloniální ekonomice a politice té doby byla praxe otroctví paradoxně na svém vrcholu. Násilné geografické rozštěpení požadavku spravedlnosti, kopírující hranici mezi západními zeměmi a jejich koloniemi, bylo vydáváno za nutné, správné a právně kodifikované. V tomto autoritářském kontextu většina západních intelektuálů nepovažovala za přiměřené, aby se psalo o bezprecedentní revoluci, kterou na Haiti právě uskutečnili otroci, tedy bytosti, jimž se tehdy v západních zemích nepřipisovala schopnost svobody a vzdělání. Jednalo se o první úspěšnou revoluci černošských otroků v Americe, která vedla k ustavení státu. V západních zemích byla událost v teoretických kruzích důsledně vytěšňována a převážně se o ní mlčelo. Ve stejné době se Hegel proslavil svým kritickým rozbohem otroctví a s ním spjatým inspirativním konceptem boje o uznání mezi pánem a rabem neboli otrokem ve *Fenomenologii ducha*,⁵ ale přestože zde můžeme tušit různé konotace spjaté s dobovými boji otroků o uznání, žádnou přímou zmínku o tehdejších událostech na Haiti v ní nenajdeme. Jistě, jednalo se o filosofickou knihu a otroctví v ní bylo rozebíráno v abstraktní rovině, navíc tehdejší politická omezení svobody slova nebyla v této věci k autorovi vstřícná, ale i tak je nutné netrpělivě kriticky vnímat časový úsek, který uběhl, než Hegel ve své pozdní knize *Die Philosophie des Geistes (Filosofie ducha)*⁶ poukázal na schopnost edukace bývalých haitských otroků a na to, že jsou schopni vytvořit stát. Většina dalších autorů však o této přelomové události mlčela až do 20. století. Nezbyvá než se ptát, zda se dnes v prostředí zá-

⁵ Hegel, G. W. F., *Fenomenologie ducha*. Přel. J. Kuneš a M. Sobotka. Praha, Filosofia 2019 (orig. 1806).

⁶ Hegelův „Der subjektive Geist“, který je v této věci důležitý, je součástí jeho díla „Die Philosophie des Geistes“, jež je 3. dílem jeho *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse* z roku 1830.

padní sociální a politické teorie neocitáme v podobné situaci vzhledem ke stovkám milionů chudých především v rozvojových zemích globálního Jihu. Nejsou to však jediné marginalizované osoby, které evropská a obecněji západní sociální a politické teorie většinou ignoruje. Enrique Dussel z perspektivy globálního Jihu upozorňuje na „eurocentrismus politických filosofí, které z pohrdání a neznalosti zapomínají na vše, čeho prakticky nebo politicky dosáhly jiné kultury, a to i teoreticky“.⁷ Východiskem z tohoto stavu mu je politika osvobození s kritickou sociální a světovou historií (*Política de la Liberación: Historia Mundial y Crítica*).

Respektování osob v nezáпадním prostředí vyžaduje překonání egocentrismu a vyžaduje uznání jejich potřeb, schopností, zájmů a zároveň odlišností jejich společenských, civilizačních a kulturních systémů, jež krystalizují z různých prostředí světa. To znamená také uznání jejich nároku na jejich vlastní cesty vývoje, „různorodé modernity“, což však neznamená relativistické stanovisko a dominanci partikularismu. Potřebný respekt k druhým lidem zároveň vyžaduje porozumění naší společné situaci, našemu společně sdílenému světovému rámci, k němuž jsme byli svedeni mnoha nespravedlivými i spravedlivými událostmi v dějinách a v současnosti. Globální univerzální pospolitost v pozitivním smyslu by přitom vyžadovala, aby se realizovalo vzájemné uznání v mnoha aspektech, a tím i globální sociální spravedlnost.

* * *

Tuto knihu jsem po více než dekádě aktualizoval a nyní ji předkládám v druhém vydání, neboť za tu dobu se do určité míry proměnila praxe i teorie společnosti a dal-

⁷ Dussel, E., *Política de la Liberación. Historia mundial y crítica*. Madrid, Editorial Trotta 2007, s. 12.

ším poznáním jsem se částečně proměnil i já sám. Oproti prvnímu vydání se druhé liší především třemi motivy. Za prvé, svůj výklad jsem více zobecnil od dílčí koncepce uznání a spravedlnosti směrem k abstraktnější teorii spravedlnosti, což je pouze posílení mé původní tendence. Za druhé, více jsem zdůraznil konfliktní dialektický historický vývoj praxe i teorie, od liberálních tendencí přes trendy konzervativní až k tendencím socialistickým. Za třetí, rozpracoval jsem praktický i teoretický vývoj, jímž prošel globální Jih za poslední dekádu, přičemž jsem také mapoval alternativní cestu k sociální spravedlnosti prostřednictvím strategické struktury tržního socialismu.

Rád bych zde poděkoval těm, kteří přispěli k tomuto druhému vydání, a připomněl nejdůležitější autorky a autory, díky kterým jsem mohl napsat vydání první. Předně děkuji autorům, kteří napsali své komentáře k prvnímu vydání, jež postupně vycházely časopisecky a následně byl výběr z nich publikován jako kniha *Rozpory a alternativy globálního kapitalismu*.⁸ Podobně jsem zavázán těm, jejichž komentáře a články byly publikovány v knize *Interkulturní vojna a mír*.⁹ Mé poděkování za dlouholeté diskuse a inspirace nyní náležejí předně přátelům a kolegům z globálního Jihu, kteří mi otevřeli vhléd do zásadních místních i globálních nespravedlností a patologií. Rád bych poděkoval konkrétně také Nancy Fraser (New York), Axelu Honnethovi (Frankfurt nad Mohanem a New York), G. A. Cohenuvi (Oxford), Leslie Sklairovi (Londýn), Jerryemu Harrisovovi (Chicago), Billu Robinsonovi (Santa Barbara, Kalifornie), Wei Xiaoping (Peking), Tong Shijun (Šanghaj),

⁸ Solík, M. (ed.), *Rozpory a alternativy globálního kapitalismu. Polemika*. Praha, Filosofia 2013.

⁹ Svoboda, J./Štech, O. (eds.), *Interkulturní vojna a mír*. Praha, Filosofia 2012.

Liu Zuokui (Peking), Chen Xin (Peking), Zhou Suiming (Kanton), Emilu Sobottkovi (Porto Alegre), Alessandru Pinzanimu (Florianopolis), Enriquemu Dusselovi (Ciudad de México), Fabriciu Pereirovi da Silva (Rio de Janeiro), Ernestu Domínguezovi (Havana), Alexandru Čumakovovi (Moskva), Alexandru Lukinovi (Moskva), Achille Mbembemu (Johannesburg), Binyamu Mekonnenovi (Addis Abeba) či Robertu Fineovi (Warwick). Cením si také dlouhodobých přátelských a kolegiálních diskusí s kolegy z našeho pražského Centra globálních studií, konkrétně s Martinem Brabcem, Olegem Sušou, Josefem Velkem, Martinem Profantem, Erazimem Kohákem, Dominikou Dinušovou a s dalšími kolegy z Akademie věd ČR, především s Janem Svobodou, Josefem Zumrem, Jiřím Loudínem, Pavlem Baranem, Emilem Voráčkem, Zdenkou Mansfeldovou a Petrem Aghou. Jsem vděčný rovněž svým slovenským kolegům a přátelům Peteru Dinušovi, Ladislavu Hohošovi, Ľuboši Blahovi, Richardu Šťahelovi, Jozefu Lysému a Františku Škvrndovi. Nemohu opomenout velmi prospěšnou jazykovou redakci Aleny Bakešové, jíž patří rovněž mé poděkování. Rád bych zmínil také dík všem debatujícím ze Světových sociálních fór a dalších sociálních a občanských hnutí, politické veřejnosti a svým studentkám a studentům.